

Бранислав ОСТОЈИЋ*

ДВА ПЕТРА ПЕТРОВИЋА И ВУКОВ МОДЕЛ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА

Апстракт: У овом раду аутор разматра улогу и значај језика два Петра Петровића у изградњи Вукова модела књижевног језика. Језик Петра I, Петра II и Вуков језик у основи је исти – језик простог народа и народног стваралаштва с извјесним разликама индивидуално условљеним и с одређеним творачким особеностима као *незаобилазним конститиуентима језика у процесу језичкој уобличавања књижевној дјела*.

Петровићи нијесу увели у функцију књижевног језика говор свога роднога краја, већ коине црногорских говора. Језик Петра I највећим својим дијелом у границама је Вукова модела књижевног језика и он је, у ствари, Вуков претеча у Црној Гори. Његов језик је копча у континуитету предвуковске језичке ситуације у Црној Гори и Вукова модела књижевног језика. Петар II је својим дјелом отворио пут у нови модел књижевног језика – Вуков модел и њиме су књижевници спремно кренули.

Данашњи модел књижевног језика у битној је мјери одређен не само Вуковом дјелатношћу, већ су му темељи ударени језичким обрасцем Петра II, који је у пракси непоновљив. Све што је Петар I утемељио, Вук је предложио, а Петар II у пракси спровео.

Кључне ријечи: *Петар I, Петар II, Вук, језик, говор, дијалекат, норма, модел, израз, стандард*

I

1. Вукова реформа књижевног језика прихваћена је у Црној Гори без икаквог отпора, као природни и завршни чин једног процеса који је већ ту имао у историјскојезичком континуитету *иротионародне* коријене и плодно тло. Темеље тог језика чврсто су поставили Петар I и Петар II Петровић, што је имало великог удјела и значаја за побједу Вукових начела на српско-хрватском језичком подручју.

Поређењем језика Петра I са језиком претходника му владике Данила и владике Василија и славног наслједника Петра II Петровића, па за-

* Академик Бранислав Остојић, ЦАНУ

тим и са савременим црногорским говорима и успостављањем односа његова језика са језиком савременика му и сљедбеника до данашњих дана, добијамо јасан увид о улози и значају језика ове личности у Вуковој борби за реформу књижевног језика.

Језик којим је писао Петар I Петровић, познати књижевни и опште-културни стваралац, Вуков претходник и дјелимично савременик, ушао је у период прве фазе Вукове борбе за реформу књижевног језика. Релативна стабилизаност његова језика претходница је Вукова модела књижевног језика. Снага и моћ његова језика и ширина језичке основе дају му заслужено мјесто у стварању Вукова модела књижевног језика.

2. Све до скоро, Петру II Петровићу није давано право мјесто које заслужује у стварању Вукова модела књижевног језика. Обично се задовољавало општим импресијама и индивидуалним језичким осјећањем, без истицања праве истине. Приписиване су му каткада наглашене дијалектске језичке црте па је чак и констатовано да књижевни језик Петра II нема значаја и не обезбјеђује му неко мјесто у историји нашег књижевног језика (Младеновић 1996: 135). Комично звучи да је језик Петра II безначајан. На основу анализа које даје, на примјер, један филолог о језику Петра II слиједи да је то само сирова уско цетињско-његушка дијалектска грађа с, на примјер, облицима императива *вићи*, са предлогом *су* и облицима генитива с наставком *-х* (Младеновић 1989: 224). Истини за вољу, он то није тако изричито рекао, али његова разлагања имплицирају на такав закључак.

Новијим студијама о језику и Петра I и Петра II Петровића та неправда је отклоњена и указано овом филологу да он на норму не гледа лингвистичким очима (Б. Остојић 1995: 149–154. и 1997: 161–168). Норму не треба посматрати само из формално-граматичког аспекта, са фонетско-фонолошког становишта, већ је треба посматрати шире и са морфолошко-лексичког, синтаксичко-семантичког, творбено-лексичког и општејезичког аспекта, јер се језички систем остварује на свим тим нивоима, а норма је оно што је општеприхваћено као правило у књижевном језику на свим његовим нивоима. У функционалном стилу то мора бити остварено. Разумије се, ту се може говорити о неколико типова норми: (1) о системској норми (утврђује системске елементе језичких чињеница), (2) о функционалној норми (утврђује књижевнојезичке чињенице) и (3) о стилистичкој норми (утврђује емоционално-експресивни ниво језичких чињеница).

Уосталом, наш филолог не зна да употреба дијалектизама не крши књижевнојезичку норму, већ се најчешће користи из стилских разлога.

У посебним случајевима и у одређеном књижевноисторијском контексту можемо схватити *ујоћреду дијалектизама у њјесничком, њјојединим драмским и друјим дјелима као акћивно залајање за нове језичко-сћилске њјшеве, ѡранице и домене* (Толстој 1980: 33).

Ако се свему овоме дода и чињеница да је језик Петра II и пјеснички језик, да се он као пјесник односио према језику, да је трагао за пјесничким средствима која одговарају дубини мисли и јачини пјесничких осјећања, поштујући и законитости стиховног ритма, онда постаје сасвим јасно да је граматички систем језика Петра II у ствари – његова поетска граматика – што тражи и посебно гледање на његове језичке особености.

II

3. Да би се схватило мјесто и улога језика Петра I при стварању Вукова модела књижевног језика, морају се имати на уму развојни путеви књижевног језика до Вука на свим просторима српско-хрватске језичке територије.

Народни језик у Црној Гори од најстаријих времена доминира у правним исправама и писмима, списима и документима који нијесу књижевно остварење, али не и неважна за праћење континуираног развоја књижевног језика. Он доминира и у, не одвећ богатим и не с гласним живљењем, књижевним остварењима у Црној Гори 17. и 18. вијека.

Пуно судјеловање у стварању и његовању народне књижевности и њеног израза, врло битног за вуковски модел књижевног језика и за стварање конкретне подлоге за формирање својеврсне књижевнојезичке традиције за коју се Вук борио, имали су сви црногорски говори: и они који су ушли у Вукову основицу књижевног језика и они који су формално изван ње.

4. И док се у времену када је Вук ступио на позорницу наше књижевности, у Србији и Војводини рускословенски, српкословенски и славеносерпски боре о превласт, у Црној Гори народни језик је већ освојио просторе и није била потребна никаква супституција језичке основице стандарда. Док, дакле, на тим подручјима народни језик има врло скроман удио – у Црној Гори, он је већ у писаној ријечи Петра I ушао на велика врата, а српкословенски је почео да клизи у пропаст. Петар I његује јаку усмену и писану ријеч засвједочену у посланицама. Он језик оплемењује из народа потврђујући, с једне стране – вјерност ономе што се у народу говори, а с друге стране – потврђује, гледајући из друштвеног аспекта, достојанство човјека из најширих народних слојева.

То је условило, поред осталог, безрезервно прихватање Вукове језичке реформе у Црној Гори. И док је, дакле, Вукова реформа уздрмала сву Војводину и Србију, у Црној Гори сав тај посао тече мирно без проблема и трзавица.

Петар I није увео у функцију књижевног језика говор свога родног краја, већ коине црногорских народних говора са чијим је представницима цијелог живота општио, писмено или усмено и тзв. фолклорни коине, језички израз народне поезије у којему су дијалекатске разлике с црногорског говорног подручја дјелимично биле неутралисане. Између говорног језика завичаја Петра I и језика већине народних пјесама које је Вук издао нема велике разлике, али тамо гдје постоје неподударности, књижевни језик није на страни пјесама.

Тако језички слојевит модел, који представља коине црногорских говора, највећим својим дијелом у границама је Вукова модела књижевног језика и Петар I је, у ствари, Вуков претеча у Црној Гори. Његов језик је копча у континуитету предвуковске књижевнојезичке ситуације у Црној Гори и Вукова књижевног језика.

5. Петар II Петровић је, међутим, пратио дугу и тешку борбу Вука Караџића за народни језик и својим схватањима о језику био је за Вукову реформу, не опредјељујући се јавно за њу, али подупирући је спонтано и снажно књижевним дјелом. У самосталном ходу, без декларисања ни за ни против, коначно је с невеликим бројем Вукових присталица и тријумфовао у тој борби. Уз Вука је, дакле, остао као један од *ивораца* нашега књижевног језика.

Вуков превод *Новой завети* и Његошев *Горски вијенац* 1847. су, у ствари, обрасци новог књижевног језика. Оба дјела су послужила као доказ да је такав књижевни језик способан да искаже сложене, често и апстрактне ставове. Наравно, при томе се лексички инвентар народних говора показао недовољним. Оба су рјешавали проблеме на јединствен начин. Знатан број ријечи сковали су у духу српског језика. Ту су, на примјер, ријечи у *Горском вијенцу* за које не зна Вуков *Рјечник* и не потичу из народног вокабулара. Дио ријечи преузели су из других језика. Тамо гдје је било потребно уобличавали су их, дајући им ликове као да су се развили на нашем језичком тлу. Пут у нови модел књижевног језика – Вуков модел, показан је и њиме су књижевници спремно пошли.

У *Горском вијенцу*, на примјер, видљива су два основна књижевнојезичка нивоа и неколико споредних. Један је ниво језик већине личности, други Игумана Стефана и Владике Данила, а оба нивоа су присутна у цјелокупном Његошевом дјелу. У функционисању је, с једне стране,

народни говор црногорски, врло слојевит, пун стилских фолклорних одлика са богатом фразеологијом, с друге стране – савремени књижевни језик с примјесама црквеног језика.

И једном и другом нивоу у свом умјетничком остварењу Петар II је дао животну снагу, живио је, осјећао и мислио тим језиком, што је, уосталом, први и неизоставни услов правог књижевног језика. Прелива га он изванредним бојама, остварује у безброј слика и метафора. Поред општејезичке и дијалекатске компоненте реализује се и поетска која се преплиће са општекњижевном и дијалекатском компонентом. Његовим комбиновањем и узимањем, кад затреба, по којег русизма односно словенизма, Петар II је уздигао своје домаће нарјечје, давши му обиљежје општекњижевног српског језика.

Очигледно је да лексички фонд и синтаксичка гипкост нашега језика нијесу били довољни за успјешније изражавање у сфери апстрактне мисаоности. Оба су користили црквенословенске и стране ријечи. Међутим, природа дјела Вука и Петра II диференцира њихов однос према употреби страних елемената у сопственом језику. Вук је био изричит противник, посебно словенизама, у прокламацијама, али не и *de facto*. У изузетним приликама опраштао је и другима и себи. Па ипак, попуст је и сам користио све до коначне побједе. Петар II је ту либералнији. Сам себи допушта ову привилегију и по свом пјесничком инстинкту до појаве и посљедњег свога дјела. Он је позајмљивао из црквенословенског и руског језика оно што му је недостајало, али је својим народним ријечима давао често карактер високоинтелектуализованих ријечи.

Ни језик Петра I, као ни језик Петра II па ни језик Вука Караџића нијесу били лишени туђих лексичких наноса. У питању су ријечи које су биле одомаћене у црногорским народним говорима. То нијесу увијек туђице, стране ријечи, оне су то само по поријеклу. Све су оне, дакле, из народних говора.

III

6. Дијалекатске језичке црте представљају основни елеменат језика Петра I. У поредби са данашњим староцрногорским и црногорским говорима уопште, показује се да су многе од њих заједничке цјелокупној говорној територији. Неке од њих су везане за једну или више ареа Црне Горе и чине битну дијалекатску специфичност. Иако се у основи служио *йериферним шикоавским дијалектом*, који формално није ушао у основицу Вукова књижевног језика, ипак цјелокупну слику мијења чињеница да је Петар I све вријеме педесетогодишњег рада водио прегово-

ре и преписку са племенским главарима сјеверне и западне Црне Горе, с Дробњацима и Пивљанима, Ускоцима, Голијанима, Рудињанима и Бањанима, чији је дијалекатски тип постављен у најужу основицу опште-српскохрватског језичког стандарда, тако да су одступања од мјесног дијалекта била неминовна, а приближавања Вуковој основици књижевног језика све изразитија.

Колико је Петар I свој језик у посланицама подешавао ономе коме су намијењене, види се по употреби лексике у њима. Ако су намијењене брдским племенима, онда су у њима турцизми честа појава. Тамо су у употреби: *адер, асуре, ђемија, захира, заим, индаи, јарамаз, јасак, калаш, каули, мејеризе...* Уколико су, међутим, намијењене приморским племенима, обичније су лексеме из италијанског језика: *ајесџаи, алајски, адије, авизаји, лазареје, машкуле, инџраде, медици, okazjiје, радије...* А и у једном и у другом доминира језички израз општештокавске фолклорне заједнице јер се цјелокупно подручје налази у зони интензивног живота фолклорне књижевности.

Без обзира на то који су стварни разлози условили дијалекатску разноврсност, сигурно је да се не може говорити о једном посебном дијалекатском типу као стварној бази за језик Петра I. Ово због тога што поменуте особине не представљају заједничко својство ниједног савременог црногорског говорног типа.

Подударности са језиком завичајног му дијалекта не супротстављају његов језик творачкој интеграцији у данашњем стандардном језику. Не треба ту ни очекивати неки већи степен подударности јер то не дозвољавају ни историјске неминовности што, уосталом, важи и за језик Петра II и Вуков језик, иако се и у случају језика Петра I може констатовати мноштво заједничких особина. То су, дакле, случајеви гдје се језик Петра I приближава узусима данашњег књижевног језика, а удаљава од говора свога завичаја и дјелимично Вукова језика.

Поред особина којима се језик Петра I једначи са данашњим стандардним језиком, као и црта по којима се разликује од њега, а једначи са говорима који су му у основици и тиме одваја од језика писаца његова времена – јавља се низ језичких особина које га везују за вријеме у којему живи и ради, као и за језик писаца савременика и сљедбеника. Ту су, у првом реду, рускословенски језички елементи, највише изражени на фонолошком плану, нешто мање на морфонолошком и морфолошком нивоу, док је синтакса најмање нарушена поменутим језичким утицајима.

Сви ти елементи бриљантна су синтеза тешко спојивих елемената коинеа црногорских говора оплемењених употребом из народне поезије и црквенословенског којим је изврсно владао.

Граматички систем језика Петра I укључује, дакле, све облике познате Вукову језику или језику народних умотворина. Такав начин писања примјењивао је само Петар II Петровић, који потом остаје непоновљив.

И у језику Петра II дијалекатска завичајна нота је доста наглашена. Он, додуше, даје првјенство дијалекатској форми и изразу, али код њега скоро никада нећемо наћи оно што је искључив дијалектизам усколокалног карактера.

Произвољне су, према томе, и непромишљене тврдње да је Петар II *Горски вијеанц* писао на дијалекту – а депласиране оне које језик *Горској вијенца* „сабијају” на усколокални цетињско-његушки говор (Мледановић 1989: 224–233).

а) Неће се многе особености присутне у црногорским гворима у том времену срести у Његошеву дјелу (Стевановић 1951–1952: 17–30). Њих ћемо, на примјер, наћи у језику С. М. Сарајлије – секретара Петра II (Стевановић 1951–1952: 19). Нигдје или готово нигдје, рецимо, у његовим дјелима нема примјера за изговор *жл, шл, жн, шн* умјесто *зл, сл, зн, сн*, чиме кипти Милутиновићева *Дика црнојорска*.

б) Нема у језику Петра II ни општецрногорског дијалектизам *хоџе* (1. л. мн. гл. *хџеџи*). Истиснут је у дјелу Петра II општекњижевним формама.

Нема, ама баш нигдје нема, у дјелу Петра II ни дијалекатских ликова типа *іледау, имау, чекау*, који се употребљавају у старијим црногорским говорима.

И тако даље.

7. Подударности између језика Петра I, Петра II и Вукова, као и данашњег стандардног језика – посматране историјски и књижевнојезички – од посебне су важности. У првом случају подаци су важни за историјску дијалектологију, а у другом – значајни су у томе што се види да је почетак српскохрватског књижевног језика каквим је Вук писао у многим особинама био близак језику Петра I. И баш зато што је језик Петра I био ближи Вуку у најзначајнијем дијелу његова рада, тј. у посланицама старјешинама народа и сâмом народу и у дестерачким пјесмама, које је било по чему тешко разликовати од народних, он је писао чистим народним језиком, био један од најзначајнијих претходника Вука Караџића и дао је у својим посланицама најљепше примјере наше, народним је-

зиком писане, прозе прије великог реформатора српскохрватског књижевног језика.

Петар I је, иако његови радови нијесу штампани, својим дјелом на народном језику имао великог утицаја на Петра II Петровића. Преко Петра II утицао је на ток језичких прилика у Црној Гори, тако да је уз Петра II заслужан за побједу народног језика у књижевности. Несвјесно, али практично Петар II је образложио Вуков програм и својим сјајним познавањем народног језика и усмене књижевности програмирао Вуков модел књижевног језика у Црној Гори. Емоционално везан за милозвучан и поетичан црногорски књижевнојезички израз наслијеђен од Петра I, који му је створио репутацију изврсног познаваоца народног језика, показао је надмоћ над оним што су у његово и Вуково вријеме нудили, прије свега, Вукови противници из других крајева српско-хрватске језичке територије.

Језик Петра I и Петра II у основи је исти, само што је Петар II, за разлику од Петра I, чије је дјело остало затворена архивска грађа, у погодном тренутку показао како се народни говор може употријебити у књижевности, без обзира на усколокалне дијалектизме којих се ни један ни други нијесу клонили.

Језик Петра II и Вуков језик је такође у основи исти – језик простога народа и језик народног стваралаштва с извјесним разликама индивидуално условљеним и с одређеним индивидуалним творачким особеностима као незаобилазним конституентима језика у процесу језичког уобличавања књижевног дјела и приближавања текста стварним основама живота. Основа језика народног стваралаштва била им је иста – док је основа језика простога народа у Вука шира. Првобитно – обје локалне: Вукова – дробњачко-тршићка; Петра II – његушко-подловћенска. Па ипак, прва је сјеверноцрногорска и обухвата говоре већег броја области нашега језика (херцеговачко-црногорска област, Санџак, дио Босне, дио Далмације, Лика, дјелови Србије и Војводине), друга је локалнија староцрногорска и општецрногорска.

Природно је што Вукова основа постаје и основа српскохрватскога језика. У њу улази, додуше, и основа књижевног језика два Петра Петровића – староцрногорски, уносећи собом извјестан број дијалекатских особина којих је у првим фазама Вукова књижевног језика било далеко више, на шта се тада није могло ни гледати. То, уосталом, ни Вуку, као кодификатору књижевног језика, није сметало у борби за побједу народног језика. У почетној фази свога рада он је чак био изричит *да сваки њи-сац треба да њише својим дијалектом*, што би довело до ставрања књи-

жевних језика. Но, овакав став био је само у налету, брзо га је прећутно напустио. Тек када је побједа била на помолу, Вук се декларише захтјевом за *оцћеницу* правилност језика, односно иде за језиком који треба да превлада што више језичких разноликости у простору и времену.

8. Мада је Вук током изградње свог књижевнојезичког модела народни израз подигао на виши степен, кренуо корак даље, стандардизовао га и дао му општештокавско обиљежје, ипак, за побједу Вукових начела, књижевници, као што је био Петар II, били су врло погодни. Јер за крајњу побједу књижевног језика – нијесу довољни само граматички трактати и генијалност Вукова, нити његови историјски, етнографски и археолошки чланци, ни рјечници, ни даровити преводи религиозних текстова, па чак ни народне пјесме и приповијетке – били су неопходни даровити књижевници који ће с лакоћом и умјешношћу показати како се на основици народног језика могу стварати права, а каткада и немнадмашна дјела.

Ни Петар II није остао вјеран говору свога завичаја. И није ту погријешио. Не само што му је општецрногорски језички идиом омогућавао да се слободно креће, да се пјеснички исказује до максимума, да гради и ствара језичке обрте по својој вољи, него је тиме показао како пјесничка ријеч не трпи крупне каноне. И врло је значајно што му је судбина предодредила да своје језичке вриједности и богатство свога израза реализује при првој појави народног језика у нашој књижевности и култури. Иако манифестоване прије сто педесет година, оне ни данас нијесу превазиђене као, уосталом, ни књижевно дјело на њима створено.

Данашњи модел књижевног језика у битној је мјери одређен не само дјелатношћу Вука Караџића, већ су му темељи ударени језичким образцем Петар II, који је у пракси непоновљив. Све што Петар I утемељио, Вук је предлагао, а Петар II је у пракси спровео.

За разлику од понекад вербалног опредјељења за Вукову норму на другим странама, Петар II у пракси остварује на најбољи могући начин, управо оно што је била Вукова визија; знатно је упростио Вукове идеје – задржао се на ономе што је просто и убједљиво за свакога – чист, прави, непосредни народни језик. То је учинило да Вуков модел књижевног језика побиједи. Учинио је да Вук побиједи, а онда га је нестало са поља наше књижевности и културе. Али побједа је остала, а са њом и дјело Петра II као један од најбољих и најуспјешнијих примјера остварења Вукова модела књижевног језика.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Белић 1951: Александар Белић, *Њеїош и национална кулїура наша*, Наш језик III, св. 1–2, стр. 1–5.
- [2] Бошковић 1978: Радосав Бошковић, *Одабрани чланци и расїраве*, ЦАНУ (Титоград).
- [3] Младеновић 1996: Александар Младеновић, *О једном неарїуменїованом їисању*, Библиографски вјесник XXV, (Цетиње).
- [4] Младеновић 1989: *Књиїа о Њеїошу*, (Београд).
- [5] Остојић 1995: *Ўїорне заблуде у вези са їумачењем неких сїїихова из Горскої вијенца*, Библиографски вјесник XXV, (Цетиње).
- [6] Толстој 1980: Н. И. Толстој, *Конкурениїа и коеїзисїенциїа норми у књижевном језику XVIII вијека код Срба*, НСС у Вукове дане бр. 10/1 (Београд).
- [7] Стевановић 1951–1952: Михаило Стевановић, *Неке особине Њеїошева језика*, ЈФ XIX, (Београд).

Branislav OSTOJIC

TWO PETER PETROVIĆ AND VUK'S MODEL OF LITERARY LANGUAGE

Summary

In the paper, author is discussing the role and significance of two Peters Petrović in build-up of the Vuk's model of literary language. Language of Peter I, Peter II and Vuk's language, in their basis, are the same language of common people and of folklore creativity, with some individually conditioned differences and with certain creative characteristics as „the essential language constituents in the process of language formation of a literary work.”

Petrovićs did not introduce the speech of their native region into the function of a literary language; instead, they introduced the koine of Montenegrin dialects. Peter's II language, with its greater part, is in the limits of Vuk's model of literary language and, actually, he is Vuk's forerunner in Montenegro. His language is fastening in the continuity of pre-Vukovian language situation in Montenegro and Vuk's model of literary language. Peter II, with his work, enabled the way into the new model of literary language – Vuk's model and the literates took the way readily.

The present-day model of the literary language in the essential measure is determined not only by Vuk's activity, its grounds were set by the Peter's II model, which is unrepeatably in practice. Everything that Peter I set, Vuk proposed and Peter II implemented in practice – fitted into the language well.

Key words: Peter I, Peter II, Vuk, language, speech, dialect, standard, expression